

TÖRÖK BÁLINT
Ember az embertelenségben

Mester Miklós politikusi példája

1906. március 8-án született az erdélyi Rugonfalván Mester Miklós, az 1944-es náciellenes politikai mozgalom egyik kiemelkedő, főleg az embermentésben kimagasló teljesítményt nyújtó politikusa. Politikust írtunk, mert hiszen valóban politikusi szerepet vállalt, de valójában nem volt politikusi alkat. Humanista volt egy olyan korszakban, amelyben a politikusokra nem illett a humanista jelző, s akire illett, az távol tartotta magát a politikai arénától, kivéve, ha illegális szerepet vállalt.

Mester Miklós szülei székely földművesek voltak, eleinte saját földdel sem rendelkeztek. Édesapja azonban először az Amerikai Egyesült Államokban, majd az egész család – kivéve Miklóst – Kanadában dolgozott, s az ott összegyűjtött pénzen húsz hold földet vásároltak Rugonfalván. Az itthon maradt fiú az öt elemi elvégzése után a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban tanult. A gimnáziumot elvégezve egy románokból álló állami bizottság előtt letett vizsga (Segesvár, 1925) után Budapestre jött, ahol két évig közgazdasági tanulmányokat folytatott, majd átment a Pázmány Péter Tudományegyetemre. Itt 1937-ben szerzett bölcsészdoktori diplomát.

Közben azonban pénzt is kellett keresnie. Így került mindjárt 1925-ben a Népies Irodalmi Társasághoz, ahol először mint román sajtóelőadó, könyvtáros, a Társaság egyetemi és főiskolai diákokthónának titkára, majd 1936-tól mint igazgató dolgozott egészen 1949-ig. Ez a munkahely teljes mértékben megfelelt érdeklődésének, hiszen erdélyi magyarként nagy odaadással foglalkozott az erdélyi népek (magyarok, szászok, románok) történetével és problémáival. A Népies Irodalmi Társaság, amely az Erdélyi Szövetség fedőneve volt, romániai közéletre vonatkozó adatokat gyűjtött a beszerzett hírlapok, folyóiratok és könyvek alapján. A munkát 1930-ig Jancsó Benedek egyetemi tanár, a román történelem és kultúra kiváló szakértője irányította, aki nagy hatással volt Mester Miklós tudományos fejlődésére. Felfogását jelentősen befolyásolta, különösen a nemzetiségi kérdés tekintetében a háború után Amerikába emigrált Jászi Oszkár is. Ez természetes, hiszen őt mint történészt elsősorban a magyar–román közös múlt érdekeltte. Az 1930-as évektől kezdve cikkeket írt a Magyar Útba, a Bartha Miklós Társaság kiadványaiba, a Magyar-ságtudományba, a Lugoson megjelenő Magyar Kisebbség és a kolozsvári Hitel című folyóiratokba. Előadások

kat tartott a Magyar Tudományos Akadémián a Magyar Történelmi Társulat rendezésében. 1940-ben publikálta két tanulmányát Erdély történetéről (1541–1918-ig) a *Die Siebenbürgische Frage* című kiadványban. Meg kell még említenünk az 1980-ban, a párizsi Magyar Füzetek 6. számában megjelent, Trianon 60. évfordulójára írt *Hol hibáztuk el? A Duna-völgyi népek nemzeti egyenjogúságáról* című történelmi esszéjét.

Fő műve az 1936-ban kiadott *Az autonóm Erdély és a román nemzeti követelések az 1863–64. évi nagyszabeni országgyűlésen* című könyve. Mindössze két év eseményeit tárgyalja, de természetesen foglalkozik a történelmi előzményekkel is. Ott van benne az erdélyi kérdés lényege, a múlt minden tanulsága a jelen számára. A mű feltűnést keltett magyar, román és szász körökben egyaránt. Szerzője tudományos hitvallását így fogalmazta meg: „Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy megállapításaimat minden esetben szigorúan lelkiismeretem mérlegére tettem. ... Nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy tollamat kizárólag a valóság elfogulatlan feltárása, az igazságszeretet, a magyar nép iránti hűség s ugyanakkor a román és szász nép tárgyilagos megbecsülése vezette.”

Az 1939-es tavaszi országgyűlési választásokon Mester Miklóst ott találjuk a Teleki Pál vezette kormánypártban. Az vonzotta Telekihez, hogy a Táj- és Népkutató Központ ekkor rendezett kiállításának szemlélete teljesen megegyezett az ő agrárszemléletével. Mindannyian elodázhatatlannak tartották a földreformot. Ez a kiállítás pedig bemutatta az anakronisztikus földbirtokelosztást és a paraszti tömegek nyomorát: „A jogától és az emelkedés lehetőségétől megfosztott alsó osztályt reménytelen állapota elkeseríti, a vagyon ellenségévé teszi, de a föld és a nép diszharmonikus viszonya egyéb káros következményekkel is jár: egyik oldalon a fényűzés túlzásaiba, élvezetek hajhászásába merülő, néhány embert számláló legfelsőbb rendet teremt, a másik oldalon még a legelemibb szükségletek kielégítésére is képtelenné teszi az emberek százezreit... a jelenlegi kilencmillió magyarból hatmillió, a lakosság kétharmada proletár” – olvasható a kiállítási katalógus bevezetőjében, amelyet Györffy István, Magyary Zoltán és Teleki Pál írtak alá. Telekinek azonban, hiába volt kultuszminiszter, és hiába volt kétségtelenül nagy politikai tekintélye (hiszen pár hónap múlva ő lett az ország miniszterelnöke), a kiállítást be kellett záratnia.

Ekkoriban tartott Teleki egy zártkörű előadást, ahol igen negatív képet festett az ország politikai helyzetéről. Sok vonatkozásban elemezte a helyzetet, de most csak a témánk szempontjából fontos részből idézünk: „Csőd ez, mert hárommillió koldusparaszt helyzetét tíz

éve latolgatjuk, de semmire sem jutottunk. S emiatt, nehogy a fejünkre borítsák, elrekesztettük az országot attól a fejlődéstől, amely egy modern európai államiséget lehetővé tesz. Így jutottunk el oda, hogy elérkezett határainkhoz a hitleri politika.”

Mester Miklós tudta, hogy a falukutató mozgalom Teleki támogatásával indult meg. Azt is méltányolhatta, hogy Teleki írt előszót a tanítványai által 1936-ban kiadott első faluszociográfia, az *Elsüllyedt falu a Dunántúlon – Kemse község élete* című kötethez, Teleki aktuális politikai súlyát azonban nem ismerte. Szabó Zoltán (szintén Teleki-tanítvány) írta le egy tanulmányában, hogy a kultuszminiszter személyes ajánlólevelével ment egy községbe „falukatni”, de a helyi közigazgatás vezetője közölte vele, hogy jelenléte „másnap már nem kívánatos a faluban”. (Ilyesmi a német megszállás alatt fordult elő még, amikor egy csendőrtiszt a belügyminiszter által aláírt mentesítő levelet szétépte, miként éppen Mester Miklóstól tudjuk.)

Ekkora „hatalma” volt Telekinek, aki a választások után sem támaszkodhatott saját párttársaira. Egyébként a hitleri szomszédság, majd az 1939-ben kitört világháború sem biztosított olyan politikai légkört, amely alkalmas lett volna nagyszabású reformok végrehajtására. Az ország vezetőjének ilyen körülmények között minden erőt a megmaradásra kellett összpontosítania. Ezt tette Teleki, de pártos önérdékből ez ellen cselekedett az egyre inkább náci irányban elhajló Imrédy (nem véletlen, hogy 1944-ben őt akarta a miniszterelnöki székben látni Hitler). 1940 őszén huszonkét képviselővel együtt elhagyta a kormánypártot, s megalapította a Magyar Megújulás Pártját. Vele tartott sajnos Mester Miklós is, aki csalódott Telekiben, mert nem valósította meg a földreformot, s hitt Imrédynek, aki szociális reformok ígéretével szédítette híveit.

A német megszállás idejére kiépültek és megszilárdultak Mester kapcsolatai a magyar társadalom németellenes erőivel. A Bartha Miklós Társaságban kialakult egy csoportosulás, mely éppen a náci hatalom megerősödése miatt fordult el a jobboldaltól. Az illegálisan működő csoport neve „Vasmag – Szellemi munkaközösség”, vezető tagjai között pedig ott volt például Atzél Ede, Dudás József és Mester Miklós. Magukról – Szent-Iványi Domokos közlése szerint – ezt vallották: „A Vasmag szellemisége teljesen azonos a Bartha Miklós Társaság eredeti szellemiségével. Tagokul csak megbízható, magyarul gondolkodó és népi származású személyeket vettek fel. Sokkal több volt a száma a fizikai munkásoknak, mint a diplomásoknak. ... A társadalom minden rétege képviselve volt a Vasmagban.” Volt közöttük arisztokrata, illegális kommunista és jobboldali politikus is.

A Vasmag irányítása egyre inkább az erdélyi származású tagok kezébe került. A mozgalom nevét többször is megváltoztatták, végül 1944-ben fölvetették a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetsége elnevezést. E szövetség – s annak tagjaként Mester Miklós – a német megszállás alatt szorosan együttműködött a Magyar Függetlenségi Mozgalommal, Imrédy pártjával viszont egyre lazult a kapcsolata, de nem szakadt meg. Ennek köszönhető, hogy a német megszállás után kinevezték a Györffy István Népi Kollégium miniszteri biztosává. E minőségében igyekezett menteni a bajba jutott kollégistákat. Széleskörű segítségét később, a szocializmus évtizedeiben is elismerték a volt kollégisták. Hogyan lett azonban Mester Miklós a németek által az országra erőltetett Sztójay-kormány kultuszállamtitkára?

Mint egy jobboldali politikus, a Magyar Megújulás Pártjának tagja eleve számításba jöhetett, s az, hogy református vallású volt, további előnyt jelentett. A Horthy-korszakban ugyanis a szokásjog szerint a kultuszminiszternek mindig katolikusnak, a politikai államtitkárnak viszont reformátusnak kellett lennie. Mestert azonban nem saját pártja ajánlotta, hanem a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetségével szoros kapcsolatban lévő Magyar Függetlenségi Front (Szent-Iványi Domokos), az Erdélyi Párt, aztán olyan személyek, mint a népi kollégiumi mozgalmat támogató Zsindely Ferenc, Ravasz László református püspök és Ambrózy Gyula, a kormányzói kabinetiroda főnöke. Persze így sem ment könnyen a kinevezése, hiszen pártjában ismerték náci-ellenes és humanista nézeteit. A Sztójay-kormány március 22-én alakult meg, Mester államtitkári kinevezése pedig csupán április 30-án kelt.

Horthy bizalmát Herczeg Ferenc ajánlására nyerte el a fiatal politikus, és végül a lassan-lassan magához térő kormányzói hatalom „beépített” bizalmi embere lett a Quisling-kormányban. Pozícióját természetesen megőrizte a Lakatos-kabinet idején is, de a náci-nyilas puccs után bujdosnia kellett.

Április 30. és október 15. között azonban keményen dolgozott: számtalan üldözött számára biztosította a megmaradást. Ambrózy Gyulával, a kabinetiroda vezetőjével együtt kitalálták az „előzetes igazolás” formuláját, ami lehetővé tette, hogy saját hatáskörben előzetesen kiadhatott olyan igazolást, miszerint a kormányzói mentesítés folyamatban van. Számtalan zsidó értelmiségi köszönhette életét Mester Miklós bátor tevékenységének. A kultuszállamtitkár ilyen irányú tevékenysége mellett a többi tárcáé eltörpült. Munkájának eredményességét előmozdította, hogy szorosan együttműködött Komoly Ottóval, a Magyar Cionista Szövetség elnökével, Stern Samuval, a Pesti Izraelita Hitközség el-

nökével, Török Sándor íróval, a Magyarországi Keresztény Zsidók Szövetségének egyik vezetőjével és Bereczky Albert református lelkésszel. Egyikükben sem merült fel soha, hogy a magas hivatalú betöltő tisztviselő kivülállóként tárgyal velük. Személyiségére és kimagaslóan nagy lelki intelligenciájára jellemző az egyik tárgyaláson tett kijelentése, amit Komoly Ottó jegyzett fel naplójában: „Kérem minden megnyilatkozásomat olybá venni, hogy nincsen szándékom túllépni azon a határon, amelyet a házba befogadott vendég együttérzése megenged és megkövetel.”

Sokan segítettek a mentésben. Mester közlése szerint százsámra hozták a mentesítendőök nevét és adatait. Ezek közé tartozott például Bajor Gizi, Palló Imre, Orosz Júlia, Tamási Áron és például dr. Heltai János, Heltai Jenő fia. Megrendítő, ahogyan a kiváló író leveleiben megköszönte, de visszautasította a kivételezést (melyet fia tudtán kívül kért), mondván: „Sok jót kaptam attól az országtól, amelyben születtem és amelynek a nyelvén írok, el kell fogadnom a rosszat is. ... Amilyen nagy könnyebbség és elégtétel volna az, hogy kiemelnek a sok százezer főnyi zsidó vagy kikeresztelkedett tömegeből, olyan elképzelhetetlen számomra, hogy bármiféle kivételezést vagy kedvezést kérjek.”

Még a minisztertanácsi üléseken is szembeszállt a zsidóellenes akciók megátalkodott vezetőivel, Baky Lászlóval és Endre Lászlóval, a két belügyi államtitkárral. Fejükre olvasta a deportálások során alkalmazott embertelen módszereket, sőt egy alkalommal azt javasolta, vegyék ki a zsidókérdés kezelését a Belügyminisztérium hatásköréből. Az ülés végén minisztere (Antal István) odasúgta neki: „Bátor felszólalás volt, de készülj fel rá, hogy letartóztatnak.” Egy titkos tanácskozáson fölvetette, hogy Szent-Iványi Domokost, az ellenállás egyik vezetőjét nevezzék ki zsidóügyi kormánybiztossá titokban, és majd ha eljön az ideje, nyilvánosan is.

Mester Miklós zsidómentő tevékenységének legfontosabb elismerése az az 1945. február 14-én, tehát a náci csapatok kiűzése után azonnal megírt levél, melynek szerzője a budapesti zsidók világi vezetője, Stern Samu:

„Dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár urat, a magyarországi zsidóság érdekében tett szolgálataiért hálás és elismerő köszönet illeti meg.

Különösen azokat a szolgálatokat szeretném kiemelni, amelyeket dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár úr a Sztójay- és Lakatos-kormány idején a zsidók kormányzói mentesítésének megszervezése terén teljesített, és ami által nagyon sok zsidó család életét mentette meg.

Dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár úr közvetlenül 1944. március 19. után, ami-

kor Magyarország német megszállása megtörtént és a magyarországi zsidóságnak az emberiség történelmében egyedülálló, kegyetlen üldözése megkezdődött, bátran, humanista érzülettől vezetve teljesítette kötelességét. Szoros kapcsolatot tartott fenn a Pesti Izraelita Hitközség elnökével, Stern Samuval és Komoly Ottóval, a Cionista Szövetség elnökével. Horthy Miklós kormányzó – a kegyetlen üldözések miatt – állandóan szembehelyezkedett az akkori kormánnyal. A Kormányzónak és a kabinetiroda akkori derék vezetőinek (vezetőjének – T. B.), dr. Ambrózy Gyulának ebben a küzdelemben bizalmas segítőtársa volt dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár. A zsidóság vezetői a szörnyű brutalitásokat rendszerint dr. Mester Miklóssal közölték, aki rögtön a kabinetiroda tudomására hozta. Kihallgatásra a Kormányzó a Pesti Izraelita Hitközség elnökét, Stern Samut dr. Mester Miklós útján hívta meg. Dr. Mester Miklós hozta össze találkozásra Komoly Ottót, a Cionista Szövetség elnökét Ambrózy Gyulával, a kormányzói kabinetiroda vezetőjével és ifj. Horthy Miklóssal, akik abban az időben a németellenes és az antiszemita-ellenes ellenállás legelszántabb vezetői voltak.

Tudomásom van arról, hogy a Sztójay- és Lakatos-kormány idején a legtöbb zsidó mentesítést a minisztériumok közül a vallás- és közoktatásügyi minisztérium csinálta. A Sztójay-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere a Kormányzóhoz zsidómentés ügyében a Gestapótól való félelmében egyetlen felterjesztést sem mert aláírni. A felterjesztéseket mind – minden további nélkül – dr. Mester Miklós államtitkár írta alá. A felterjesztéseket a Kormányzó mind elfogadta. Élő tanú erre dr. Ambrózy Gyula, a kabinetiroda volt kiváló vezetője. (...)

Sok zsidó rabbi, egyetemi tanár, középiskolai tanár, tanító, művész vagy más kultúremler kapta meg dr. Mester Miklós államtitkár útján a kormányzói mentesítést.

Dr. Mester Miklós idejében bizalmasan közölte velem és Komoly Ottóval is, hogy a kultuskormányzat azért szedi össze a zsidók tulajdonában lévő műkincseket kormánybiztos útján, hogy azokat a rabló németek elől megmentse és alkalomadtán a zsidóságnak visszajuttassa.

Mindezt a munkát dr. Mester Miklós államtitkár 1944. október 15-ig végezte, amikor a nyilasok német segítséggel eltávolították Horthy Miklós kormányzót és magukhoz ragadták a hatalmat. A nyilasok uralma alatt dr. Mester Miklósnak menekülnie kellett és nem térhetett vissza családjához, csak az orosz hadsereg Budapestre való bevonulása után.

Ezt a nyilatkozatot köszönetünk nyilvánítása mellett azért adom ki dr. Mester Miklós volt vallás- és közoktatásügyi államtitkár úrnak, mert ő legbensőbb meggyőződés-

sem szerint a nehéz időkben kizárólag igazságszeretettől, tiszta humanizmustól vezetve, bátran és eredményesen szolgálta az üldözött magyarországi zsidóság igaz ügyét.

*A Pesti Izraelita Hitközség
előjárósága nevében:*

Stern Samu elnök”

Ez volt Mester Miklós életének legnagyobb elismerése. A történelemtől ezután semmi jót nem kapott (igaz, nemzete se!), emberileg azonban találkozott néhány olyan gesztussal, ami elviselhetővé tette hátralévő életét. 1945 után hívták, hogy kapcsolódjak be a politikai életbe, de ő bölcsen úgy döntött, távol tartja magát a politikától. Így elkerülte Rákosi börtöneit, internáló táborait. A kitelepítést azonban nem. Tehát találkozott a kommunizmusra oly jellemző embertelenséggel, de eb-

ben az embertelenségben meglátta, hogy miként a náci pokolban is voltak vigasztaló emberi megnyilvánulások, a bolsevik sötétségen is áttört néha az emberség egy-egy reménysugara. Mindig akadt valaki, aki állás-hoz segítette, aki emberszámba vette a kitelepítésben, aki ajándékcsomaggal enyhítette a család nélkülözését, aki félrevezetve a hatóságokat lehetővé tette, hogy Budapesten lakhasson a kitelepítés feloldása után. Ezek ma talán nem is értékelhető dolgok, de akkor élehetővé tették a lehetetlenné tett életet. Persze találkozott emberi aljassággal, kicsinyességgel, meg nem értéssel és sok-sok tehetetlen gyávaassággal is.

Mester Miklós nem azt kapta az élettől, amit érdemelt. A demokratikus fordulatot sem érte meg, 1989. január 5-én halt meg.

TURCSÁNY PÉTER

Atlanti átkelés légoceánon

*A reptér óriás üvegszemében
mozgócsikkek és árulépcsők
forgatják a szélrózsa ember-*

*szirmai; zárt ajtók és arcok
mögött vajúdó kompjárat –
menetrendre indulunk*

*fehérlő tengereken túlra; a Nap
felhők fölött hosszabbítja meg
fényessége óráit – lejjebb*

*az Óceán tükrének türelme
függönyredőkbe simulva vár –
de lám, átlép fölötte is*

*az idő! Hatékony műszerek hűségére
bízva semmi sem hétköznapibb,
mint kiszakadni tengeri-földi áramok*

*vonzásköréből. A gyorsulás
csúcspontján csak saját belső időnkben
vándorolunk ki – önmagunkból.*